

МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКА В СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

Постановка проблеми

В сучасному освітньому просторі посилюється увага до проблеми духовних аспектів, ціннісних аспектів життєдіяльності дитини дошкільного віку, як фактору її повноцінного психічного розвитку.

Стрімке наростання процесів світової глобалізації, входження до світу новітніх інформаційних та інтернет технологій, випереджаюче нагромадження науково – технічного прогресу, низькопробні зразки вітчизняної та зарубіжної культури – є сучасною ознакою нашої епохи, що зумовили зміни в моральній атмосфері суспільства. Історичний досвід людства доводить, що розвиток будь – яких науково – технічних галузей не може бути достатньою умовою успіху у вирішенні соціальних проблем сучасності тому, що «втрачається» сама Людина. Звісна річ, при будь – якому рівні розвитку НТП головною продуктивною силою залишається Людина з її знаннями, уміннями та досвідом, яких вона набуває в сім'ї. Роль сім'ї у вихованні дитини протягом багатьох десятиліть була і є вкрай важливою. Вона була і є саме тим осередком, де людина знаходить свої основні духовні та моральні цінності, ставлення до найголовніших моментів життя, де в дитини формуються інтелектуальні та життєві вміння.

В час розбудови Незалежної України, епоху збереження і захисту національних цінностей, традицій та ідеалів, особливого значення набуває проблема формування морального і духовного розвитку дітей у сім'ї.

Державна політика в галузі освіти зумовила визнання провідної ролі сім'ї у вихованні дітей. Але деформація функцій сім'ї, яка поступово здійснювалась в останній час шляхом соціальних і культурних реформ, призвела до порушення зв'язків у ній. Особливо це позначилося на

виховній функції, яка проявилася у відчуженні батьків і дітей та духовному і моральному зубожінні. Все це вказує на актуальність проблеми морального розвитку і морального виховання дитини дошкільного віку. Кому як не батькам і найближчим людям опікуватись вкрай важливими завданнями по формуванню духовного та морального розвитку дитини дошкільного віку. І від того, кого ми прагнемо виховати, залежить наше майбутнє держави.

Аналіз досліджень і публікацій

Психологічні особливості дитини її духовна, моральна та емоційна сфера формуються умовами життя, які створюють для неї батьки. Сім'я призвана здійснювати функції духовного спілкування, матеріального забезпечення, відповідає за організацію дозвілля, взаємну моральну та духовну підтримку, виховання дітей. Якщо порушується хоча б одна із цих функцій, це може спричинити зміни в психічному стані дитини. (Божович Л.І., Виготський.Л.С., Ельконін Д.Б., Запорожець О.В., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Мухіна В.С., Сухомлинський В.О. та ін.).

Давно відомо, що дошкільний вік сензитивний до виховання. Видатний психолог Л.С. Виготський в свій час висунув концепцію о сензитивних періодах в інтелектуальному розвитку особистості. Але сьогодні все більше психологів схиляється до думки, що сензитивні періоди мають місце і в моральному розвитку особистості. На погляд Д.Б. Ельконіна "Якщо дошкільника не виховувати морально, він залишиться морально глухим на все життя." Тобто, можна зробити висновок, що дошкільний вік сензитивний для розвитку моральності, основу якої складають почуття.

Проблема визначеного, разом з тим неоднозначного впливу сім'ї на психічний та моральний розвиток дитини висвітлена в працях сучасних педагогів і психологів Бодальова А.А., Гіппенрейтер Ю., Запорожця О.В., Корчак Я., Ковальова А.Г., Котирло В.К., Кулачківської С.Є., ЛадивірС.О., Макаренко А.С., Макарової Т.А., Співаковської А.С., Петровського В.А., Титаренко Т.М. та ін. На протязі десятиліть фахівці доводили, що саме

сім»я має великий потенціал і унікальні можливості, щоб закласти в людині той психічний і моральний фундамент, на якому в майбутньому буде будуватись все її особисте і соціальне, життя і діяльність. Зрозуміло, що саме від сім'ї залежатиме якими моральними категоріями буде мислити дитина, якими очима бачитиме світ, що буде викликати у неї співчуття чи ненависть.

Варто наголосити, що в сімейному колі розвивається вся палітра дитячих емоцій і почуттів, дякуючи яким вона засвоює соціальний досвід, переймає сімейні традиції. Дякуючи побутовим і святковим традиціям дитина одержує приклад певних моральних вчинків, прилучається до праці. Вчиться налагоджувати себе на співдружність і співробітництво з іншими, вчиться прислухатися до поглядів і оцінок інших. Психологи впевнені, що саме в сім'ї у дитини розвиваються почуття доброти, чуйності, правдивості, справедливості, любові до всього живого. Отож, сімейні стосунки, психологічна атмосфера сім'ї її емоційний настрій служить для дитини соціальним зразком моральної поведінки.

Крім моральної атмосфери, ведучою у формуванні особистості дитини, Маркова Т.А., Нечаєва В.Г., Мухіна В.С. та ін. вважали також сімейний уклад, стиль виховання і спілкування в сім'ї. В ці поняття вони вкладали соціальні установки і систему цінностей сім'ї, взаємодію членів сім'ї один з одним і з оточуючими людьми, сімейні традиції, педагогічну і психологічну культуру і компетентність батьків, їх уміння організовувати життя і діяльність в сім'ї. Від стилю виховання, на думку Макаренка А.С., Гаврилової Т.П., Петровського А.В., Кряжевої Н.Л., Кононко О.Л. та ін. залежить психічний розвиток дитини, її емоційна сфера, формування її особистості. Дитина в сім'ї є учасником різних взаємин, в яких вона виступає безпосереднім учасником між дорослими. Вона засвоює саме той стиль взаємин, спілкування, виховання, який панує у сім'ї. І, якщо цей стиль вирізняється конфліктністю, скандалами, то дитина засвоює саме такий стиль.

Ціннісні орієнтації, система цінностей, які сповідує сім'я визнають її інтереси, потреби і мотиви, матеріальні і духовні запити, на основі яких вона вибудовує певну модель життя. (Бодальов А.А., Гіппенрейтер Ю.Б., Запорожець О.В., Корчак Я., Ковальов А.Г., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Макаренко А.С., Макарова Т.А., Співаковська А.С., Петровський В.А., Титаренко Т.М. та ін.).

Дорослому довірена велика місія супроводити дитину в цей безмежний оточуючий світ, організовуючи її сприймання і дії, створюючи «базу розвитку», на якій буде будуватись спілкування. А розумне, ділове, душевне, емоційне спілкування з близькими, краса рідної природи, рідної мови, народні пісні, мамині колискові і цікаві книжки, прочитані разом – воістину є джерелом духовності дитини. І тільки згодом, у подальшому своєму житті особистість частіше за все орієнтується на ті ідеали, на ті ціннісні орієнтири і традиції, які шанувались у сім'ї, і з часом вона насичує їх новими знаннями, новими ідеями і новими фарбами життя.

Мета і завдання статті

Сьогодні психологічної науки висуває проблему духовного і морального аспектів життєдіяльності дитини дошкільного віку як фактору її повноцінного психічного розвитку. Для реалізації цієї мети була поставлена задача визначити та окреслити психолого – педагогічні умови виховного впливу сім'ї на формування моральних якостей особистості дошкільника, з подальшим створенням адекватної психологічної атмосфери у становленні ціннісних орієнтацій дитини, як індикаторів особистісного зростання. З'ясувати психологічні особливості розвитку та реального функціонування ціннісних орієнтацій в життєдіяльності дошкільника.

Виходячи в широкий і безмежний світ, сповнений протиріч, у дитини повинні бути сформовані чіткі моральні орієнтири, які і входять до системи моральних цінностей, що допоможе їй керуватися у всіх життєвих ситуаціях. І саме ці орієнтири, цей "моральний компас" дають батьки дітям. З часом багато чого додається до характеру людини на протязі її

подальшого життя, спілкування з різними людьми, її власною діяльністю, і все таки нові впливи будуть накладатися на те, що вже в ній є, на той фундамент, який закладено з дитинства.

Відомо, що дитина не народжується з готовою моральною свідомістю, їй не властиві жодні моральні погляди, вона не має уявлення про добро і зло, не знає про існування принципів і норм моралі, правил поведінки.

Азбуку моральності дитина починає засвоювати з молоком матері, спілкуючись з найближчими для неї людьми. Вже з раннього віку через спілкування з близькими їй людьми, стверджують Венгер Л.А., Запорожець О.В., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Неверович Я.З., Сухомлинський В.О. та ін., дитина вчиться засвоювати поступово розуміючи і осмислюючи їх значення. Через сімейну практику спілкування у дитини виробляється поведінкові звички, погляди, які в майбутньому стануть компонентами її характеру. Саме через близьких людей залежатиме, якими моральними категоріями буде мислити дитина, якими очима бачитиме світ, що викликатиме у неї співчуття чи ненависть. Маленька людина, яка ще тільки засвоює, що таке добре? і що таке погано?, іноді мимоволі плутає, що достойне схвалення, а що - засудження, що любити, а що ненавидіти, над чим сміятися, а чому співчувати. Якщо, починаючи вже з дошкільного віку, батьки терпляче і доступно не будуть роз'яснювати їй це, вона не зуміє в подальшому житті правильно оцінювати те, що її оточує. з чим стикається в житті, отже, не зуміє усвідомлено ставитися до власних вчинків.

Так от, це дійсно важливо для дитини, щоб вона не просто знала що можна? А що не можна? Не можна! І все! (без пояснень). А чому не можна? Бо, наприклад, іншому буде від того погано, зле, боляче. Важливо, щоб дитина внутрішньо пережила це, через себе пропустила і запам'ятала, які наслідки її можуть очікувати (щоб був мотив поступити правильно).

Немає таких батьків, які б не хотіли бачити своїх дітей добрими, чесними, чуйними, але далеко не всі батьки приймають участь в

формуванні цих якостей у своїх дітей. І сучасний інформаційний простір дає хибні орієнтири, що в житті людині більше знадобиться розум, кмітливість, знання мов, ніж доброта, чесність та справедливість.

Тому сучасні батьки, вже з самого малечку більше піклуються про успіхи інтелектуальні, а не моральні. Бо існуюче сьогодні диктує батькам свої умови, ставлячи батьків на грань вибору: повільний, нормальний, здоровий розвиток дитини або престижний заклад, в який батьки бажають, відправити дитину для подальшого навчання.

Моральне виховання, моральний розвиток, як правило лише тоді буде справді ефективним, коли мораль із зовнішніх вимог суспільства до особи перетвориться у внутрішні мотиви її діяльності, коли моральні норми, цінності та ідеали суспільства стануть переконаннями і почуттями особи, її світоглядним кредо, невіддільним від власного "Я" , вважають Дружинін В.Є., Маркова Т.А., Репіна Т.А., Мухіна В.С., Венгер Л.А. та ін.

Л.Ф.Островська вважає, що у дітей 2-3 років моральне виховання починається з пробудження у них добрих почуттів – чутливості, доброзичливості, симпатії, любові, прихильності, поваги до всіх членів сім'ї, до дітей-одноліток. З трьох років у дітей вже досить чітко проявляються добрі почуття у спілкуванні з дорослими. Трьох-чотирьохрічній дитині доступні деякі нескладні форми організованої поведінки. Але нерідко в цей період у поведінці дітей, можуть проявитися такі негативні властивості, як розв'язність, зухвальство, ледарство, пожадливість, брехливість, безцеремонність, на які особливо слід звертати увагу батькам.

Наприкінці дошкільного віку за умов правильного спілкування з дитиною (а в цьому віці правильне спілкування — це основа правильного виховання, на нашу думку), вона в значній мірі може зрозуміти моральне значення своїх вчинків. Але для того, щоб моральні уявлення стали основою поведінки дитини, вони повинні знайти опору у її власному досвіді. І завдання батьків не в тому, щоб нав'язати дитині моральні формули у готовому вигляді, а в тому, щоб організувати її поведінку відповідно до

моральних норм. «Дитина дзеркало сім'ї. В сім'ях, де батько і мати віддають часточку своєї душі іншому, приймають близько до серця радість і горе близьких, діти виростають добрими, чутливими, сердешними. Добро і зло відкривається перед дитиною вже в тому, яким тоном звертається батько до матері», - говорив Сухомлинський В.О.

Дитина не тільки повинна відчувати керівництво своїми вчинками, а й одержати від дорослих постійну оцінку своєї поведінки, тоді вчинок у її свідомості асоціюватиметься з поняттям "добре" чи "погано". Якщо поняття про «добре» і «погане» одночасно підкріплюються іншими важливими поняттями «можна» і «не можна», то дитина легше засвоює норми моральності. З перших місяців життя дитина повинна засвоїти: те, що погано, — не можна, а дозволено тільки те, що оцінюється позитивно. З цього і починається вироблення оцінного ставлення до себе самої.

Чим менша дитина, тим менше вона здатна контролювати свою поведінку. Навіть знаючи правила поведінки, діти часто їх порушують. У дітей дошкільного віку особливо помітно розходження між знаннями і тим, як поводить себе дитина. В такому випадку, малюкам слід частіше нагадувати, підказувати, як себе поводити в тій- чи іншій ситуації, всіляко намагатися - попередити їх неправильні дії. Спокійне, доброзичливе пояснення, нагадування, підказка — основні прийоми, які допомагають розв'язати будь-яке завдання.

Дитині не подобається, коли їй відводиться пасивна роль у виконанні вимог. Необхідно так будувати спілкування з дітьми, щоб вказівки дорослих викликали у них позитивне ставлення. Іноді в цьому дуже допомагає застосування ігрових прийомів, які, на жаль, рідко використовуються деякими батьками у спілкуванні з дітьми.

Обмежений життєвий досвід, особливості мислительної діяльності не дають змогу дошкільнику виробити самостійні погляди на існуючі моральні вимоги, правила, норми, визначити власні моральні орієнтири, що є необхідною умовою появи моральних переконань.

Ні. в дошкільному, ні навіть у молодшому шкільному віці переконання як цілісні структурно-функціональні утворення ще не можуть виробитися, проте саме в дошкільному віці закладається база для їх вироблення в процесі спілкування з батьками. Крім того, на їх основі у дошкільників формуються моральні звички, які відіграють важливу роль у виробленні моральних переконань на наступних вікових етапах їх розвитку.

Звички мають величезне значення для формування дисциплінованості. Вони утворюються в результаті багаторазових повторень одних і тих же дій. Ці дії автоматизуються, утворюючи так званий динамічний стереотип, що виявляється у поведінці, спілкуванні дитини з дорослими. Формування позитивних звичок і профілактика негативних — одне з першочергових завдань батьків. Не сформувавши в дитини необхідних звичок – помічників, важко виховати в ній потрібні якості характеру.(Ушинський К.Д., Макаренко А.С.).

Отже, очевидно, обов'язковою умовою формування в майбутньому у дитини правильних моральних переконань є наявність певних елементів у спілкуванні батьків з дитиною, починаючи вже з другого, третього року життя. Граючись з дитиною, одягаючи її, навчаючи користуватися різними предметами, виконувати найелементарніші дії, пов'язані з самообслуговуванням, батьки повинні коментувати, що добре, а що погано, правильно, або неправильно: «Молодець, правильно тримаєш іграшку», «Недобре бити котика, йому боляче», «Хороші діти не плачуть, коли одягаються» і т.д. Осмислення вимоги, навіть на елементарному рівні, чому саме так слід діяти а не інакше, створює у дитини внутрішню згоду з цією вимогою, у неї виникають певні зусилля, які допомагають їй мобілізуватися для самообмеження в чомусь.

Висновки і перспективи подальших пошуків у дослідженні
Виходячи із вищевикладеного, можна констатувати, що під впливом інформаційних технологій в свідомості батьків простежується занадто підвищена увага до інтелектуального розвитку дітей. Але сучасне життя

вимагає не стільки людини «знаючої», скільки духовно і морально підготовленої до життя, що вміє орієнтуватись у складних проблемах та осмислювати своє місце в світі. Крім того, звернули увагу на те, що саме дошкільне дитинство – це період найбільш інтенсивного засвоєння моральних взірців, народження моральної регуляції поведінки на основі виникнення ієрархії мотивів поведінки. І саме сім'я, саме батьки є першими учителями моральних вчинків своїх дітей. Як правило, становлення ціннісних орієнтирів, моральних норм і правил дитина засвоює дивлячись на поведінку, вчинки і взаємовідносини батьків. Вона наслідує дорослого, переймає його манери, прислухається до оцінки ними людей, речей, подій тощо. Сім'я, спираючись на «зону найближчого розвитку дитини» (Л.С.Виготський), готує її до засвоєння соціальних норм, цінностей і стереотипів певної культури.

Становлення ціннісних орієнтацій у розвитку дитини дошкільного віку потребує посиленої уваги, як з боку суспільства, так і сім'ї, шляхом гуманізації соціокультурних впливів середовища, що відбуваються у взаємодії дитини з оточенням. В подальшій роботі більш детально розглянути виділені в статті аспекти моральної взаємодії батьків і дітей, шляхом вивчення сфери ціннісних орієнтацій батьків і дітей дошкільного віку. З'ясувати психологічні чинники розвитку та реального функціонування ціннісних орієнтацій в життєдіяльності дошкільника в сучасному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *В.А. Блюмкин, Г.Н. Гумницкий, Т.В. Цырлина* . Нравственное воспитание. – М.: 1990. С. 8-43.
2. *Воспитание* дошкольника в семье: (Вопросы теории и методики). (Под. Ред. Т.А. Марковой. – М.: Педагогика, 1979, -192с.
3. *Воспитание* детей дошкольного возраста. (Под ред. Л.Н. Проколинко. – К. Рад. Шк., 1990,-368с.

4. *Воспитание* гуманных чувств у детей (В.К. Котырло, С.Е. Кулачковская, С.А. Ладывир и др., Под ред. Л.Н. Проколиенко, В. Котырло. – К.: Рад. Шк., 1987. – 174с.

5. *Дружинин В.Е.* Психология эмоций, чувств, воли. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 96с. («Серия Практическая Психология»). С 78-96.

6. *Мухина В.С.* Психология дошкольника. Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов и учащих пед. Училищ. Под ред. Л.А. Венгера . М.: Просвещение, 1975. – 240с.

7. *Нравственное* воспитание в детском саду. (Под ред. В.Г. Нечаевой и Т.А. Марковой. М.: Просвещение, 1978. 256с. Т.А.

8. *Репина Т.А.* От трех до семи. Народный университет. Пед. Ф-т «Знание М. 1965г.

Токарева Людмила Дмитрівна. Моральний розвиток дошкільника в сучасній сім'ї.

В статті розглядається проблема морального розвитку, та морального виховання дитини дошкільного віку в сучасній сім'ї.

Ключові слова: дошкільник, моральне виховання, моральний розвиток, сім'я, ціннісні орієнтації.

Токарева Людмила Дмитриевна. Моральное развитие дошкольника в современной семье. В статье рассматривается проблема морального развития и морального воспитания ребёнка дошкольного возраста в современной семье.

Ключевые слова: дошкольник, моральное воспитание, моральное развитие, семья, ценностные ориентации.

Lyudmila Tokareva. Preschooler's moral development in the modern family

In the article the problem of moral development and moral education of preschool children in a modern family.

Key words: preschool children, moral education, moral development, family, values.